

Inovatívne didaktické prístupy v pracovných zošitoch z dielne Matice slovenskej

Priebeh a samotná efektívnosť vyučovacieho procesu je spravidla závislá od viacerých faktorov, medzi ktorými popredné miesto z hľadiska interakcie medzi učiteľom a žiakom zastávajú učebnice a rozličné pracovné zošity či iné didakticko-metodické materiály. V poslednom období sa o problematiku pracovných zošitov začala s vyššou intenzitou zaujímať Matica slovenská, ktorá sa už od svojho založenia v roku 1863 popri iných oblastiach spoločenského (vedecko-kultúrneho) charakteru venovala postupne v priebehu dejín tiež otázkam výchovy a vzdelávania na slovenských školách. Pracovné zošity primárne určené pre vyučovanie dejepisu na základných školách (prípadne z hľadiska náročnosti niektorých zadaní môžeme hovoriť i o výučbe na stredných školách), ktoré vznikli v priebehu rokov 2023 – 2024, sa usilujú zosúladiť krátky výkladový text s rozmanitými úlohami s rozdielnym stupňom záťaže. Ako prvý v roku 2023 bol vydaný Maticou slovenskou pracovný zošit s názvom *Od Samovej rieše po Veľkú Moravu*. Autormi boli Marián Gešper a Jaroslav Durec. Uvedený pracovný zošit napriek tomu, že bol vydaný ako prvý, je v rámci rozsahu strán najbohatší spomedzi ostatných, neskoršie vydaných pracovných zošitov. Samotná textová, teda výkladová, časť pracovného zošita sa orientuje na niekoľko oblastí zo slovenských dejín dotýkajúcich sa formovania prvých štátnych útvarov našich predkov. Keďže v súčasnosti sa reflektuje niekoľko trendov o modernom poňatí vyučovacieho procesu spolu s novými prístupmi a témami v historiografii, rozhodli sa autori zmienenej pracovného zošita spracovať politické, kultúrne, hospodárske dejiny a tzv. dejiny každodennosti. Pridanou stránkou textu sú krátke životopisy kľúčových postáv z daného historického obdobia. Textová časť je obohatená o množstvo obrázkov, ktoré znázorňujú na jednej strane hradiská (priestory palácov, kostolov či hospodárskych budov) a na druhej strane môžeme hovoriť o dejinách vojenstva, pretože učiaci sa žiaci majú možnosť oboznámiť sa s technikou boja, brneniami a konkrétnymi zbraňami. Ku každej textovej, resp. výkladovej časti s príslušnými obrázkami sú pridané zadania úloh z hľadiska záťaže od menej náročných až po vyslovene náročné. V rámci Bloomovej taxonómie kognitívnych cieľov to jednoducho zhrnieme slovami, že zadania úloh sa pohybujú na úrovni zapamätania a porozumenia až po úrovne hodnotiaceho posúdenia a tvorivosti.

V priebehu roka 2024 boli postupne vydané ďalšie pracovné zošity, ktoré sa dotýkali viac alebo menej známych tém zo slovenských dejín. Ak postupujeme v časovom chronologickom slede, tak ako ďalší treba uviesť pracovný zošit s názvom *Anton Bernolák a bernolákovci. Odkaz bernolákovskej generácie*, ktorého autormi boli Martina Matečková a Ján Seman. Uvedený pracovný zošit ponúka učiacim sa väčšinou základné informácie o bernolákovcoch – predstaviteľoch prvej fázy formovania moderného slovenského národa a ich hlavných predstaviteľoch. Aj v tomto prípade sú výkladové texty obohatené obrázkami a niekoľkými zadaniami úloh, pričom ide väčšinou o jednoduchšie tajničky, bludisko a na konci pracovného zošita sa nachádza štandardne kvíz so zatvorenými

otázkami: Čo sme sa dnes naučili? alebo zadanie na opakovanie učebnej látky s cieľom priradovania mien bernolákovcov k ich portrétom.

Ďalší pracovný zošit sa venuje téme tretej fázy slovenského národného hnutia a nesie názov *Ludovít Štúr a štúrovci. Odkaz štúrovskej generácie*. Autormi sú Ján Seman a Radoslav Žgrada. Čo sa týka obsahovej a grafickej stránky tohto pracovného zošita, tak sa v mnohom podobá predchádzajúcemu pracovnému zošitu venovanému bernolákovcom. Podstatnú stránku tvoria výkladové texty so základnými informáciami pre žiakov základnej školy. Žiaci sa prostredníctvom pracovného zošita dozvedia najmä to, čo bolo hlavnou ideovou náplňou štúrovcov, aké boli ich zásluhy na poli národnom i v kontexte kodifikácie slovenského spisovného jazyka, ale súčasne majú možnosť sa oboznámiť so základnými životopisnými údajmi nielen vedúcej osobnosti Ludovíta Štúra, ale tiež ostatných jeho spolupracovníkov vrátane Janka Kráľa, Jána Kalinčiaka, Jozefa Miloslava Hurbana, Jozefa Podhradského a ďalších významných štúrovcov. Okrem uvedených skutočností, dáva tento pracovný zošit venovaný štúrovcom do popredia istú ich prepojenosť s dôležitými historickými udalosťami so zreteľom na formovanie slovenského národa. Mám na mysli angažovanosť štúrovcov v revolučných rokoch 1848 – 1849 alebo ich participáciu na Memorande národa slovenského a vzniku Matice slovenskej. Uvedený pracovný zošit, ak hovoríme o zadaniach k jednotlivým úlohám, tak má približne rovnakú skladbu ako pracovný zošit o bernolákovcoch. Dominujú predovšetkým tajničky, úlohy na krúžkovanie a dopĺňanie slov, bludisko, práca s mapou. Treba tiež spomenúť zadania venujúce sa správne vyfarbovaniu vlajky slovenských dobrovoľníkov a Slovenskej národnej rady či hľadania štyroch rozdielov na portréte Ludovíta Štúra od národovca a maliara Jozefa Božetecha Klemensa. Na konci pracovného zošita sa nachádza kvíz, ktorý má preukázať, aké vedomosti si žiaci osvojili po preštudovaní pracovného zošita.

Pracovné zošity venujúce sa téme slovenského národného obrodzenia uzatvára ďalší pracovný zošit s názvom *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny* od kolektívu autoriek Monika Borová, Natália Durčáková, Bianka Kohútová a Michaela Mikolajčíková. Uvedený pracovný zošit z hľadiska svojej obsahovej stránky ponúka učiacim sa žiakom možnosť oboznámiť sa so základnými znakmi v rámci vývinu slovenského jazyka od tzv. „predspisovného obdobia“ dotýkajúceho sa veľkomoravského obdobia až po 90. roky 20. storočia. Samotný 24-stranový rozsah strán pracovného zošita, samozrejme, neumožňuje venovať zvýšenú – podrobnejšiu pozornosť každému historickému obdobiu. Aj z toho dôvodu sa autorky pracovného zošita zamerali na tie základné znaky z dejín spisovnej slovenčiny (napr. mená osobností, názvy diel, stručný opis kontextu doby a pod.), ktoré najlepšie vystihujú spoločenské pomery, aké prevládali vo vymedzenom historickom období. Hlavnú časť výkladového textu obohacuje osobitná rubrika s názvom Vedeli ste...? Možno povedať, že základné učivo je tak doplnené pre žiakov nie príliš známymi informáciami. Za výkladovým textom nasledujú rozličné zadania úloh od menej náročných, kedy je potrebné odpovedať na zadanú otázku vlastnými slovami, napr. vysvetliť význam daného pojmu alebo citovanej state z vybraného diela, ďalej sa objavujú v pracovnom zošite zadania vyžadujúce prácu s jazykovými príručkami, hľadanie správnej cesty v bludisku, lúštenie tajničky s cieľom zopakovať si základné

informácie zo štúrovského obdobia, až po náročnejšie zadania úloh, ktoré vyžadujú zapojiť vyššie myšlienkové operácie, napr. žiaci majú za úlohu určiť niektoré zmeny, ktoré nastali v Cambelovej kodifikácii oproti Štúrovej spisovnej slovenčine. Na základe toho musia žiaci porovnávať rôzne informácie, ktoré ich vedú k prehodnoteniu určitých znakov a následne k vytvoreniu záverov. Iné zadania zase vedú žiakov k tomu, aby vnímali spisovnosť slovenského jazyka, keď sa podstatou nastolených úloh stáva buď hľadanie správnej spisovnej podoby vybraných cudzích, nárečových a slangových slov, alebo preklad z iných jazykov či vybraného textu písaného napr. v bernolákovčine do dnešnej podoby spisovného jazyka. Učiaci sa žiaci tak majú možnosť sami pozorovať vývoj spisovného slovenského jazyka v premenách času. Na konci pracovného zošita sa nachádza krátky kvíz Čo sme sa naučili?, ktorý v podstate vytvára pre žiakov spätnú väzbu, to znamená, že ide o priestor samohodnotenia, kde majú žiaci sami možnosť odhadnúť, do akej miery zvládli nové učivo.

Pozornému čitateľovi zaiste nemohla uniknúť absencia pracovného zošita, ktorý by sa venoval téme druhej fázy formovania moderného slovenského národa. Ten v súčasnosti pripravuje Peter Schvantner a ponese názov *Druhá vlna národného obrodzenia. Generácia Všeslavia*. Tento pripravovaný pracovný zošit sa bude svojou skladbou v mnohom podobat' už spomenutým pracovným zošitom. Textová – výkladová – časť bude doplnená kreatívne, či už po stránke grafickej, alebo pracovnej.

Matica slovenská ako celonárodný spolok sa v priebehu svojich dejín siahajúcich až do 19. storočia zapísala do kolektívneho vedomia a historickej pamäti slovenskej spoločnosti a popritom už od svojho založenia roku 1863 rázne zasahovala do verejného diania, pričom mala na zreteli vznešené ciele usilujúce o povznesenie slovenského národa, hlavne ak hovoríme o jeho národnej uvedomelosti a vzdelanosti. Preto práve vďaka dejinám Matice slovenskej majú žiaci možnosť poznávať nielen rozličné fenomény doby, ktoré v danom čase hýbali spoločnosťou, ale rovnako aj životné príbehy mnohých tých slovenských národovcov, ktorí sa ako matiční členovia výraznou mierou angažovali za národné práva Slovákov a ich zásluhy na poli národnom si v súčasnosti s patričnou úctou a hrdosťou pripomíname. Z tejto potreby vznikol aj pracovný zošit *Matica slovenská 1863 – 1875*, ktorý didaktickou formou zachycuje prvé obdobie jej existencie poznačené tvrdou maďarizáciou. Autorom uvedeného pracovného zošita je historik Jaroslav Durec. Pracovný zošit o ťažiskových témach z dejín Matice slovenskej ponúka učiacim sa žiakom možnosť hlbšie preniknúť do každodennosti druhej polovice 19. storočia. V tomto období stáli proti sebe dve protichodné strany: túžba po slovenskej národnej uvedomelosti a túžba po vytvorení jednotného maďarského národa. Matica slovenská sa tak postupne dostala medzi tieto dva mlynské kamene, čo nakoniec zapríčinilo roku 1875 jej zatvorenie vládnu mocou. Napriek tomu za tento vcelku krátky čas Matica slovenská zasiahla do oblastí rozvoja vedy a osvety, umenia, podporovala slovenských študentov na ich štúdiách, organizovala vydateľskú, zberateľskú a knihovnícku činnosť. Podobne ako to bolo v prípade predchádzajúcich pracovných zošitov, nemožno nespomenúť výborné grafické spracovanie, kedy sú výkladové texty obohatené o obrázkovú časť, obsahujúcu ilustrácie budov, miest, ornamentov, zbierok, knižných diel, kľúčových dokumentov,

osobností a pod. Tiež treba spomenúť špecifickú textovú časť v pracovnom zošite, ktorá pozostáva z množstva zaujímavostí a predstavuje doplnkové informácie, čím dopĺňa hlavnú výkladovú textovú časť. Zadania úloh v pracovnom zošite sa delia na niekoľko skupín. Prvá skupina zadaní sa dotýka analyzovania a interpretácie historických prameňov, kedy je dôležitá aj istá dávka tvorivosti. Ďalšia skupina zadaní priamo núti žiakov, aby vedeli zaujať k udalostiam, osobnostiam či fenoménom doby kritické stanovisko a vedeli vyjadriť svoj názor vlastnými slovami. Časť zadaní je orientovaná na historickú empatiu, aby sa, samozrejme, pokiaľ je to len možné, vedeli vcítiť do postavenia (i myslenia) historických osobností, často ide o popredných aktérov doby.

Posledný spomedzi vydaných pracovných zošitov z vydavateľstva Matice slovenskej sa dotýka dejín prvej svetovej vojny so špecifickým zameraním na česko-slovenské légie. Pracovný zošit nesúci názov *Slováci v česko-slovenských légiách* vytvoril kolektív autorov Marián Gešper, Ján Seman a Peter Schvantner. Príbeh česko-slovenských légií získava prostredníctvom uvedeného pracovného zošita zaujímavý didaktický charakter, v ktorom sa prepája výkladová textová časť s pomerne bohatou obrázkovou časťou. Pracovný zošit okrem toho, že prináša informácie o slovenských legionároch bojujúcich v Rusku, Taliansku či vo Francúzsku, chce zároveň oboznámiť učiacich sa žiakov s filmami a knihami, ktoré sa pokúšali rekonštruovať nielen hrdinské činy legionárov v známych bitkách (film Zborov), ale aj vo všeobecnosti ich život na bojiskách prvej svetovej vojny. K tomu sa napokon výborne hodia aj niektoré z vybraných zápiskov (denníkov) legionárov napr. od Janka Jesenského *Cestou k slobode* alebo od Mikuláša Gaceka *Sibírske zápisky*, ktoré vyšli v časoch prvej Československej republiky a prinášajú svoj (subjektívny) vklad do angažovanosti česko-slovenských legionárov, ktoré boli v podstate elitnou časťou československej armády. Záverečné časti pracovného zošita môžeme stručne nazvať rubrikou Osobnosť v dejinách, pretože autori tu prinášajú základné informácie o osobnostiach úzko spätých s témou česko-slovenských légií napr. Milan Rastislav Štefánik, Janko Jesenský, Jozef Gregor-Tajovský, Ferdinand Čatloš a ďalší. Istou negatívnu stránkou uvedeného pracovného zošita je skutočnosť, že disponuje veľmi malým počtom zadaní, resp. len na konci nachádzame zadania, ktoré vyžadujú buď priradenie obrázkov uniformiem vojakov (legionárov) ku konkrétnym krajinám, alebo priradenie zbraní (pušiek) ku konkrétnym bojujúcim krajinám. Ďalej sú tu úlohy na priradenie vlajok k bojujúcim štátom v prvej svetovej vojne či iné zadanie podobného zamerania, ktoré zase vyžaduje priradenie obrázkov osobností k ich menám. Na záver majú žiaci možnosť uskutočniť spätnú väzbu (hodnotenie získaných vedomostí) pomocou kvízu, kde sú otázky so zavretými odpoveďami.

Pracovné zošity a rozličné didaktické materiály sú popri učebniciach dôležitou súčasťou vyučovacieho procesu. Jedným z ich hlavných cieľov je preto zatriktívniť vyučovanie, aby sa stalo pre žiakov zaujímavejším a aby im využívanie pracovných zošitov prinieslo veľa nových informácií, ale najmä radosti z učenia. Dúfame, že Matica slovenská bude v tomto svojom začatom diele i naďalej pokračovať.

Jaroslav Durec